

Dialóg a identita

1. Esej C. Taylora *Politika uznání* (2001)¹ do nami skúmaného problému prináša viac svetla: politiku multikulturalizmu² spája s potrebou uznania skupín. Na to, aby sme vedľa seba mohli existovať, je potrebné druhých najskôr vidieť a uznať... Pokiaľ k uznaniu neprichádza (alebo prichádza k zneuznaniu⁴), odráža sa to na identite neuznanej skupiny, ktorá utrpí ujmu. Toto neuznanie, resp. zneuznanie teda spôsobuje ublíženie, je formou útlaku. Môže totiž prísť k ponížujúcemu poňatiu seba samého. To spôsobí napríklad i to, že ponúknuté šance (z)neuznaná skupina kvôli zvnútornenému poníženiu nevyužije. (Taylor, 2001, s. 41). Celý tento proces opäť vyústi do bolesti, ktorá pramení z nedostatku vlastnej sebaúcty: „Pohrdání sebou samým se z tohto hľadiska nakoniec stalo jedným z najmocnejších nástrojů jejich útisku.“ (Taylor, 2001, s. 42)

Tradované onálepkovanie rómskej menšiny v Čechách a na Slovensku jako „nepriprôsobivých“ v tomto kontexte získava úplne iný rozmer. Ak si k tomuto zníženému sebedomiu prameniacemu zo znevažovanej kultúrnej identity pripojíme fakt, že Rómovia sú menšinou, a teda vždy musia všetky svoje úradné a občianske záležitosti vybaviť v styku s etnocentrickou väčšinou, frustrácia sa ešte prehĺbuje. Ak aj predpokladáme, že komunikačný styk je z oboch strán napriek všetkému korektný, ale pripomenieme väčšinovú nízku úroveň vzdelania rómskej menšiny, frustrácia je opäť na mieste.

2. Vlastná identifikácia sa deje pomocou neustáleho vnútorného dialógu, podporovaného i dialógom vonkajším. (Taylor, 2001, s. 48 - 49). Ak vonkajším dialógom nazveme protirómske protesty, stavenie múrov, prisúdenie identity „nepriprôsobiví“ a „nevzdelaní“, getoizáciu spoločnosti a vnútorným dialógom nazveme pohrdanie sebou samým (ako dôsledok zneuznania kultúry), vytvára sa identita „my“ a „oni“. Dve oddelené skupiny, ktoré sú si navzájom cudzie, nerozumejú si, majú odlišné hodnotové a normatívne rámce.³ Ak k tomu pridáme neúmerne politické zastúpenie, resp. nemožnosť jeho dosiahnutia (kvôli nejednotnosti, ale i kvôli nízkej vzdelanosti, ktorá v podstate neumožňuje sa v politike presadiť), natíska sa nám otázka – môžeme ešte hovoriť o štáte spoločnom? Ak by som bol Rómom, bolo by možné, že by moja odpoveď bola negatívna – tento štát by bol pre mňa cudzím. Preto

¹ Taylor svoju etiku autenticity zakladá čiastočne na Herderovej myšlienke, podstatou ktorej je, že každý človek je strojom svojej vlastnej miery. Tento princíp originality prenáša Herder z jednotlivca na celé skupiny, národy – každý národ má svoju originalitu...má niečo jedinečné. Čo túto originalitu, prirodzený model prejavu obmedzuje, je konformita. (Taylor, 2001, s. 46 - 47).

² Rainer Bauböck rozlišuje tri druhy multikulturalizmu: 1. Celebration multiculturalism – pozitívne ohodnocuje kultúrnu, náboženskú či etnickú rozmanitosť a považuje ju za prínos a obohatenie pre spoločné dobro. Pre jeho pozitívny charakter ho nazýva i pojmom „mixophilic“, neprináša však riešenia problémov. 2. Tolerantion multiculturalism, známy aj ako multikulturalizmus zo strachu – si uvedomuje, že rozdielnosť môže prinášať konflikty. Ide o minimalistický prístup, ktorý uznáva multikulturalizmus len ako prevenciu konfliktov, snaží sa o hľadanie a definovanie limitov tolerancie. 3. Recognition multiculturalism je prístup spájaný práve s menom C. Taylora, presadzuje politiku diferencie. Prijíma pozitívne ohodnotenie kultúr prvým typom, vníma aj obsahovú - hodnotovú odlišnosť, z ktorej má obavy konzervatívny prístup Tolerantion multiculturalism, avšak oproti nemu ide ešte hlbšie – snaží sa o pochopenie a uznanie, čo vyžaduje z týchto troch typov najväčšiu mieru osobnej angažovanosti.(Bauböck,2011,s.243–248).

⁴ Chápeme ako neúplné uznanie – formálne menšinu uznáme, avšak jej kultúru podceňujeme, hodnotíme etnocentricky.

³ Okrem iného býva výsledkom mentálneho nastavenia sa na segregáciu pripisovanie viny menšine takmer za čokoľvek a vylievanie si zlosti. Pogromy na Židov sa v Európe opakovali pravidelne a ich príčiny boli vždy rovnaké. Netreba vari hovoriť o tom, že minorita sa preto pred majoritou uzatvárala sama a emancipácia jej jedincov vo väčšinovej spoločnosti bola vždy kontroverzným problémom (do liberálnej revolúcie v roku 1848 sa zapojili i Židia, výsledkom bol pogrom).

„jeho“ pravidlá by nemuseli byť „našimi“⁴ pravidlami, jeho hodnoty „našimi“ hodnotami, demokracia by sa zdala byť len prázdnu deklaráciou.

Platí to i mimo formálnych pravidiel. Vzniká dvojité morálka – vzťah k „naším“ a k „cudzím.“ Boli by sme pokrytcami, ak by sme nepovedali, že to platí i opačne – veď kategóriu druhoradých občanov v štáte svojím laxným postojom uznávame.⁵

V súvislosti s vytváraním identity sa nám odкрýva ešte jeden problém, ktorý stojí viac ako za zmienku: protestov sa zúčastňujú i ľudia, ktorých za extrémistov nepovažujeme. Práve tento fakt znepokojuje médiá a odborníkov. Čo to znamená a prečo sa tak deje? Nesúvisí to tiež s neuznaním, resp. zneuznaním?

3. Na prvom mieste je potrebné podotknúť, že protestujúci nie sú jednoliatym kolektívom - jedná sa o jedincov, ktorí protestujú buď kvôli názoru alebo kvôli negatívnym skúsenostiam, prípadne chcú na problém upozorniť. Všetci však získavajú spoločnú nálepku „protirómski aktivisti“ (či už kvôli tomu, že ich tak označia médiá, oponenti, alebo organizátori sami, a pod.) Identita týchto ľudí, ktorí ešte nemajú rasistický názor, sa na základe tohto označenia môže meniť – so svojou nálepkou sa môžu stotožniť, môžu ju prijať (pri svojom zdôvodnení a obhajobe svojej účasti na proteste – pri presvedčaní iných o svojich dôvodoch presvedčia i sami seba). V dave sa teda vyskytujú i ľudia, ktorí sa necítia bezpečne – žijú v oblastiach, kde sa stretávajú s chudobou, nevzdelanosťou a s tým i často prichádzajúcou drobnou kriminalitou. Tieto znaky sa žiaľ často spájajú práve v rómskej menšine, ktorá sa z tohoto bludného kruhu nešťastia nedokáže a ani nemá ako vymaniť. Ak sa k týmto charakteristikám pridá nedôvera menšiny voči väčšine (kvôli zneuznaniu), odcudzenosť prejavujúca sa na „my“ a „oni“, dvojité morálka, nepochopenie kultúrnych prejavov – spomínaný nerasisticky zmyšľajúci občan si tieto znaky spojí a identifikuje sa s novou nálepkou (mnohí samozrejme ešte pred protestami). Táto nálepka rasistu už tak nebolí, pretože počtom získava na sile. O masovosti týchto protestov a o prítomnosti „obyčajných“ ľudí navyše informujú médiá, čím sa protirómske protesty nielen stávajú populárnymi, ale hlavne bežnými - „normálnymi“. Pre „váhavých“ umožňuje masovosť protestov na jednej strane vyjadriť svoj názor verejne, na druhej strane im dav zabezpečuje anonymitu. Každopádne – protesty posúvajú mentálne hranice – to, čo bolo predtým z dôvodu politickej korektnosti verejným tajomstvom a bolo možné o tom hovoriť len doma v obývačke alebo pri pive, je možné dnes vyjadriť verejne.

4. Zhrňme si: na jednej strane máme extrémnu pravicu, popri nich máme občanov, ktorí protestujú proti svojmu zlému sociálnemu postaveniu (žijú v lokalitách chudoby a kriminality, kde sa necítia bezpečne, pričom sa tieto znaky často spájajú v rómskej menšine kvôli problému, ktoré sme popisali vyššie) – títo sa väčšinou stávajú protirómskymi „my“ nevedome alebo z omylu alebo kvôli nesprávnemu zjednodušeniu; na tretej strane máme rómsku menšinu, ktorá v zdrvivúcej väčšine žije v extrémnej chudobe a nevie sa z nej vymaniť, navyše nemá dôvod byť k väčšine, od ktorej má zneuznanie, vyslovene priateľská. Protestujúci by teda nemali protestovať proti Rómom, ale proti podmienkam, do ktorých je rómska menšina odsúdená, tieto je potrebné zmeniť. Na to, aby sme ich mohli zmeniť, potrebujeme porozumieť, v čom je jadro problému – a tým je zneuznanie, rozdelenie na „my“ a „oni“ a dôsledky, ktoré z toho vyplývajú.

Na to, aby toto zneuznanie a rozdelenie na „my“ a „oni“ prestalo, potrebujeme pochopiť, že nie sú cudzorodým prvkom – sú tu doma – veď tu žijú po stáročia. Zneuznanie môže prestať, ak uznáme problémy marginalizovanej skupiny a ak uznáme jej kultúru za nám rovnú. Susan Wolfová považuje za dôležité, aby sme sa s cudzou kultúrou mohli stretnúť - bez toho bude vždy cudzia. Ale ako, keď sú naše

⁴ Z hľadiska príslušníka rómskej menšiny.

⁵ Ako môžeme vidieť v slovenskom filme režiséra Martina Šulíka – Cigán (2011)

knižnice, učebnice i kurikulá vlastne segregované? O akých rómskych autoroch na literatúre⁶ sme sa učili? Nájdeť okrem „našich“ rozprávok v knižnici aj rómske? Koľkokrát sa v „našich“ dejinách stretne aj s rómskou menšinou?⁷ Registrovanie kultúry znamená jej existenciu a uznanie – a znamená jej prítomnosť. Pokus o uznanie tu však odкрýva ešte jeden problém, a síce uznanie týchto kultúrnych odkazov vydavateľmi, knihovníkmi či učiteľmi, ktorí ich pri výbere nemusia vôbec do tlače, knižnice či do kurikula zaradiť. (Wolfová, 2001, s. 97- 98)⁸

5. Avšak čo ak naozaj v súčasnosti rómska kultúra stagnuje? Väčšina ľudí v Čechách a na Slovensku sa s artefaktmi tejto kultúry nestretáva, jej prezentácia je minimálna.⁹ V tejto súvislosti dáva zmysel výrok K. Marxa: „Ľudia musia mať možnosť žiť, aby mohli robiť dejiny.“ (Marx, 1961, s. 30). Jeho teória o materiálnej základni a duchovnej nadstavbe v tomto prípade určite platí: s prázdny m žalúdkom a v chatrči veľa kultúry nevytvoríme. Táto stagnácia je vodou na mlyn tým, ktorí rómsku kultúru dokonca popierajú. Niektorí obyvatelia v susedstve Rómov hovoria dokonca o ich primitivizme.¹⁰ Z hľadiska snahy o politickú korektnosť by sme takéto výroky nemali akceptovať a to hlavne z dôvodu, že skúsenosti sa vždy týkajú jednotlivcov a nikdy nie celej skupiny, takže takéto zovšeobecnenia nie sú na mieste. Po druhé, by sme nemali zabúdať, že správanie príslušníkov iných kultúr hodnotíme z pohľadu svojej kultúry, preto je veľký predpoklad, že si správanie druhého zle vysvetlíme. Ak napriek tomu niektorí trvajú na tom, že ide o primitivizmus, opäť môže do tejto situácie vniesť viac svetla K. Marx svojím výrokom: „Život nie je určovaný vedomím, ale vedomie je určované životom.“ (Marx, 1961, s. 29). Pri spojení extrémnej chudoby, nízkej vzdelanosti, ujme na identite, vzájomnej odcudzenosti a dvojitej morálke môžu príslušníci jednej kultúry druhým dávať najavo signály neúcty i nepriateľstva – tie môžu byť rôznej intenzity podľa miery odcudzenia, traumy či hnevu.¹¹

Zneuznaní a neuznaní

6. Štát a jeho predstavitelia sa tu dostávajú do zložitej situácie: hoci sa zdá, že ČR, SR i EÚ rozumejú potrebe vymaniť rómsku menšinu z extrémnej chudoby a financujú politiku pozitívnej diskriminácie, táto politika sa ukazuje byť neefektívnou.¹² Protestujúci demonštrujú proti Rómom namiesto toho, aby demonštrovali proti nefunkčnému štátu, resp. aby sa ho snažili zmeniť. Mnohí rezignovali a od Európskej únie, či od vlády pomoc neočakávajú. V Košiciach bol medzi obyvateľmi väčšiny a

⁶ Taylor spomína podobný príklad - o arogancii európskeho bieleho sveta k iným kultúram, ktoré nielen potláča, ale ani nedokáže oceniť. V našich podmienkach by to napríklad mohlo znieť: Keď budú mať Rómovia svojho Tolstoja, zaradíme ho do učebníc literatúry. (Taylor, 2001, s. 59).

⁷ Napriek tomu, že máme od stredoveku spoločné dejiny.

⁸ Taylor však zaradenie do kánonu kritizuje – opäť totiž posudzujeme diela marginalizovanej menšiny podľa našich kritérií, čím sa opäť dostávame do nadradenej pozície. Povedomie o rómskej kultúre sa spája u bežného človeka najviac s hudbou či kováčstvom.

⁹ Povedomie o rómskej kultúre sa spája u bežného človeka najviac s hudbou či kováčstvom.

¹⁰ Na Slovensku je mediálne známy hlavne prípad Dobrovodský, ktorý prítomnosť Rómov v bezprostrednom susedstve neunesol a zdedený dom po rodičoch opustil. Angažuje sa v extrémnej pravici.

¹¹ Treba pripomenúť, že podobné signály môžeme vnímať i z druhej strany, hlavne od pravicových extrémistov.

¹² Príklad zo Slovenska: hovorca Združenia obcí Roma Slovakia Radoslav Ščuka: „Je bežnou praxou, že obce vykazujú rekonštrukcie ciest ako rómske projekty len na základe toho, že v obci žijú Rómovia“. Toto len zhoršuje spolužitie Rómov s väčšinovým obyvateľstvom. Nerómovia si myslia, že tieto peniaze išli na Rómov, no pritom veľká časť sa použíja na projekty s minimálnym dopadom na Rómov.“
<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/169469-romovia-hrozia-bruselom-pytaju-sa-kde-su-miliony-eur-na-projekty/>

minoritnej rómskej spoločnosti postavený múr, ktorý¹³ postavila dokonca miestna samospráva.¹⁴ Európska komisia vyjádřila pobúrenie a mestu nariadila múr ihneď zburáť. Tu prichádza k zaujímavému momentu: napriek tomu, že štát nedokáže zaistiť občanom bezpečnosť¹⁵, ešte i bráni riešeniu, ktoré si občania (takmer sami) zabezpečili. Je potrebné tu vysloviť niekoľko poznámok: Je viac ako jasné, že múr okrem toho, že je „ochranou“, je i múrom „protirómským“ a v praxi segreguje, čo má negatívne mentálne dopady, teda je proti princípom nediskriminácie, a teda jako riešenie určite nie je správne. Na druhej strane, patria práva na bezpečnosť, či právo na ochranu svojho majetku k základným ľudským právam. Európska komisia dala jasne najavo, že diskriminačné opatrenia nebude tolerovať, nedala však vôbec najavo, že dotknutí občania majú právo chrániť svoju bezpečnosť (a majetok). Právnik by povedal, že v prípade kolízie noriem by riešením mal byť princíp balansu (do úvahy by sa mali brať práva obe, nie iba jedno právo), k čomu neprišlo, pretože komisárka ostala pri direktíve odstránenia múru. Neprišlo však ešte k niečomu inému – a to k deklarácii uznania problémov dotknutých občanov. Ak uplatňujeme politiku diferencie, títo občania by mali byť do nej zahrnutí tiež, pretože sú tiež skupinou, ktorej sa týkajú dôsledky zneuznania menšiny rómskej¹⁶ (i dôsledky vlastného neuznania). Tiež sa teda môžu cítiť občanmi s neuznanými problémami a právami, občanmi druhej kategórie, čím sa dostávajú na druhú stranu - k znevýhodnenej menšine. To môže byť ich dôvodom k účasti na ďalších protestoch.

Záver

Spomenuté javy, ktorých sme dnes svedkami - zneuznanie rómskej menšiny a jej dôsledky, zjednodušujúci extrémny prístup, pokračujúca getoizácia spoločnosti, obrovská korupcia a nefunkčnosť štátu, eskalácia napätia (rasizmus na internete pripomínajúci rasizmus

¹³ Zaujímavosťou je, že múr nepostavili občania, ale mestská časť Košice – Terasa. Múr bol postavený na žiadosť občanov kvôli obavám o svoju bezpečnosť a ochrane svojho majetku (autá na parkovisku). <http://kosice.korzar.sme.sk/c/6906640/zburajte-protiromsky-mur-v-kosiciach-vyzyva-brusel.html>

¹⁴ Čo sa zdá v rozpore s vyššie spomenutým výrokom o rezignácii voči pomoci štátu. Treba mať však na pamäti, že predstavitelia samosprávy nemajú to „šťastie“, že sú od svojho voliča ďaleko, ako napríklad europoslanci, poslanci, či vláda, a preto v záujme svojho znovuzvolenia niekedy musia i konať. To, že starosta, dokonca kresťanský demokrat, na žiadosť občanov postavil múr, ktorý je v rozpore s princípmi EÚ i ústavy, svedčí o tom, že ani on nemôže čakať financie, pomoc od nikoho a musí situáciu riešiť s prostriedkami, ktoré má k dispozícii (lacné a rýchle riešenie). Rezignácia sa teda prejavuje i na najnižšej úrovni štátu.

¹⁵ Voči kriminalite, ktorú páchajú jednotlivci kvôli chudobe a možno i na protest proti svojmu zneuznaniu a jeho traumatizujúcim a pretrvávajúcim dôsledkom. Násilie zo strany Rómov nám môže pomôcť čiastočne osvetliť B. Sutor, podľa ktorého musia byť pri legitímnom násilí splnené tieto podmienky: „Musí zde být trvale přítomné závažné bezprávi státních orgánů, např. hrubé porušování lidských práv nebo poškozování obecného dobra. Možnosti dosažení jiné legální nápravy musí být vyčerpány nebo být naprosto beznadějně. Musí existovat oprávněná naděje na úspěch odporu. Prostředky, kterých má být použito, zejména prostředky násilí, musí zůstat omezeny na nutnou míru (princip odpovědnosti)“ (Sutor 1996, s. 210). Napriek tomu, že rómski chlapi asi nečítali Sutora, v spojitosti s vyššie napísaným sa obávame, že sa ich násilie dá pochopiť: Po prvé - hlavne na Slovensku sme svedkami násilia a šikany Rómov zo strany polície (prípady šikany rómskych chlapcov na košickej policajnej stanici – museli sa navzájom fackovať, bozkávať, visieť dole hlavou z balkóna, apod. Video, ktoré si policajti točili, uniklo na internet. (Nicholson 2012) Po druhé – možnosti nápravy či zlepšenie zlej situácie je v nedohľadne. Ak pripojíme dvojitú morálku prameňiacu z „my“ a „oni“, ich násilie sa žiaľ dá pochopiť. C. Taylor vidí násilie v kolonizovaných krajinách ako nástroj pre zrušenie vlastného obrazu seba samého ako kolonizovaného a menejcenného (Taylor, 2001, s. 81-82), čo môže byť tiež vysvetlením alebo možno i očakávaním toho, čo sa deje (udeje) u nás.

¹⁶ Aj keď sú súčasťou zneuznania rómskej menšiny.

v novinách pred druhou svetovou vojnou)¹⁷ a násilie¹⁸ (útoky na rómsku menšinu - sériové vraždy v Maďarsku, či podpaľačstvo domov v Čechách, pochody extrémistov s mačetami apod.) žiaľ nedávajú veľký priestor k pozitívnemu hodnoteniu takmer štvrtstoročnej histórie našich republík, práve naopak.

Zoznam citovanej literatúry

- ARENDOVÁ, H. 2004. O násilí. 2. vyd. Praha: Oikoymenh. 78 s. ISBN 80-7298-128-5.
- BAUBOŮCK, R. 2011. Beyond culturalism and statism: liberal responses to diversity. In Multiculturalism. Critical Concepts in Sociology. Volume IV. New York: Routledge. 2011. s. 243 – 248. ISBN 978-0-415-48612-5.
- GÉCZIOVÁ, K. Zbúrajte protirómsky múr v Košiciach, vyzýva Brusel. [online]. SME. [29.09.2013]. Dostupné na internete: <http://kosice.korzar.sme.sk/c/6906640/zburajte-protiromsky-mur-v-kosiciach-vyzyva-brusel.html>.
- MARX, K. 1961. Nemecká ideológia. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry. 581 s.
- MLYNEKOVÁ, M. 2012. Židia na stránkach denníka Slovák 1919-1924: výrazové prostriedky, parazitológia a absurdné obvinenia. In Civitas – časopis pre politické a spoločenské vedy. ISSN 1335-2652, 2012, r. 18, č. 42 – 1/2012., s. 7-10.
- NICHOLSON, T. 2013. Video o zneužívaní rómskych detí ako zdroj nádeje. [online]. SME. [29.9.2013]. Dostupné na internete: <http://nicholson.blog.sme.sk/c/338246/Video-o-zneuzivani-romskych-deti-ako-zdroj-nadeje.html#ixzz2gMKqar2z>.
- SITA. Rómovia hrozia Bruselom, pýtajú sa, kde sú milióny eur na projekty.[online]. Pravda. [29.09.2013]. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/169469-romovia-hrozia-bruselom-pytaju-sa-kde-su-miliony-eur-na-projekty/>
- SUTOR, B. 1996. Politická etika. Praha: OIKOYMENH. 391 s. ISBN 8086005178.
- TAYLOR, C. 2001. Politika uznání. In Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání. Praha: Filosofia – nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR. 2001. s. 41-90. ISBN 80-7007-161-3.
- VÁROSS, M. 1970. Úvod do axiologie. Bratislava: Nakladateľstvo Epoque, 1970. 354 s.
- WOLFOVÁ, S. 2001. Komentář. In Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání. Praha: Filosofia – nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR. 2001. s. 91-102. ISBN 80-7007-161-3.

¹⁷ V stovkách článkov o Židoch sú pomenovania Židov na stránkach denníka Slovák už v rokoch 1919-1924: „přijavice, vypasení Židia a židulience, pažraví, bacil, paraziti, špekulanti, vysávači, nepriatelja, provokatéri, opálení, tmavší, zberba, škodcovia, vyžieranie, atď. (Mlyneková, 2012, s. 7- 10). Dnešné ponímanie Rómov na sociálnych fórach je podobné až totožné: „z našich daní“, „paraziti“, „na náš úkor“, „oni a my“, ale samozrejme i vulgarizmy a mnohé iné. Netreba však zabúdať i na našu bežnú komunikáciu, v ktorej sa chceme vyhnúť kolektívnemu označovaniu Rómovia, mnohí preto, aby neboli označení za rasistov. Označujeme ich prezývkami a zosmiešňujúcimi pomenovaniami, pri ktorých je každému jasné, nielen o čo ide, ale aj ako: slovom majú negatívnu konotáciu. Máme samozrejme na mysli pomenovania „nepripravení“, „problémoví“, „spoluobčania“, a pod. Fedor Gál spochybňuje aj pojem „rómsky problém“, v čom mu v nádväznosti na teóriu „zneuznania“ C. Taylora dávame za pravdu. V tejto súvislosti je zaujímavé uviesť názor M. Mlynekovej, podľa ktorého sa antisemitizmus prejavil pri tvorení slovenskej identity – uľahčoval Slovákom identifikáciu „v zmysle „my“ čestní, spravodliví, statoční, ukrivdení či ukrátení a trpiaci versus „oni“ Židia ako stelesnenie zlého, nečistého, podlého, profitujúceho na úkor slovenského kresťana.“ (Mlyneková, 2012, s. 8) Túto identifikáciu zároveň komentuje: „Ak je nacionalistické cítenie prebúdzané takýmto spôsobom, hrozí eskalácia otvoreného antisemitizmu aj s jeho agresívnymi sprievodnými javmi.“ (Mlyneková, 2012, s. 8). Majú rasistické vyjadrenia na sociálnych sieťach súvis so sériami vražd Rómov v Maďarsku (vznikol o tom film To je len víťaz), či podpálením domu v Čechách (o ktorom vznikol projekt a film: Pre Natálku)?

¹⁸Násilie sa podľa H. Arendtovej objavuje tam, kde slabne moc, resp. kde je ohrozená (Arendtová 2004, s. 43), čo tiež potvrdzuje nízku funkčnosť ČR i SR: po uliciach pochodujú ozbrojení extrémisti, ľudia žijúci vedľa osád sa necítia bezpečne, obe skupiny vytvárajú domobrany...